

LA CONCESSIÓ DELS COSTUMS DE LA BATLLIA DE MIRAVET¹

Josep Serrano Daura

Universitat Internacional de Catalunya²

Resum

Després de la conquesta cristiana de les comarques catalanes de les Terres de l'Ebre pel comte Ramon Berenguer IV de Barcelona, el castell i els termes de Miravet es donen a l'orde del Temple, que hi estableix la seva batllia. Poblada majoritàriament per homes i famílies vingudes de Lleida, s'hi introdueix el dret d'aquesta ciutat i el seu territori, com es manifesta en les cartes de poblament que l'orde hi atorga i en el dret propi que s'hi desenvolupa. Un dret que acaba configurant-se amb certes particularitats que finalment obliguen a revisar-lo i a elaborar un nou codi de costums, que formalment l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, nou senyor de la batllia, concedeix als seus vassalls el 1319.

Paraules clau: conquesta, comte de Barcelona, dret propi, carta de poblament, costums, Costums de Lleida, Costums de Miravet, Usatges de Barcelona.

1. Aquest treball forma part de les activitats del Projecte d'Investigació de la Secretaria d'Estat d'Investigació, Desenvolupament i Innovació (Ministeri d'Economia i Competitivitat) DER 2012-39719-C03-02, «Cultura política, doctrina jurídica y gobierno en Cataluña y Valencia (siglos XVI-XVIII)», dirigit pel doctor Xavier Gil Puyol.

2. Aquest article ha estat elaborat a partir de la conferència que l'autor va impartir amb el mateix títol a la jornada d'estudis organitzada a Gandesa el dia 29 de juny de 2013 i titulada «Gandesa, la seva projecció històrica a Catalunya i a la Corona d'Aragó». Aquest és un tema que hem tractat en diverses ocasions, especialment en el llibre *Els Costums de la batllia de Miravet*, publicat pel Consell Comarcal de la Terra Alta, a Gandesa, el 1999; això no obstant, aprofitant el text d'aquella conferència i fent una síntesi d'altres materials, hem cregut que era ben idoni publicar-la ara en homenatge al doctor Josep M. Font i Rius, tenint en compte la part especial que ha ocupat en els seus treballs el dret de les Terres de l'Ebre, de la Catalunya Novíssima, com ell mateix la defineix diferenciant-la de la Vella i de la Nova, per raó del procés de conquesta cristiana que viu i de la seva conclusió. D'entre els seus treballs, a banda d'altres que s'aniran citant referents a Tortosa i Lleida, en destacarem dos centrats precisament en les comarques de la Ribera d'Ebre i la Terra Alta, territori en el qual ens centrem: «La gènesi del dret municipal a la Catalunya Nova», a *Actes de les Jornades d'Estudi: 700 anys dels Costums d'Orta (1296-1996)*, Horta de Sant Joan, Ajuntament d'Horta de Sant Joan, 1997, p. 49-59; «El règim jurídic inicial de la Terra Alta», a *Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la batllia de Miravet (1319/1320-1999/2000)*, Gandesa, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, 2002, p. 41-53.

LA CONCESIÓN DE LAS COSTUMBRES DE LA BAILÍA DE MIRAVET

Resumen

Después de la conquista cristiana de las comarcas catalanas de las Tierras del Ebro por el conde Ramón Berenguer IV de Barcelona, el castillo y los términos de Miravet se dan a la orden del Templo, que establece allí su bailía. Poblada mayoritariamente por hombres y familias venidos de Lleida, se introduce el derecho de esta ciudad y de su territorio, como se manifiesta en las cartas de población que la orden le otorga y en el derecho propio que allí se desarrolla. Un derecho que acaba configurándose con ciertas particularidades que finalmente obligan a revisarlo y a elaborar un nuevo código de costumbres, que formalmente la orden del Hospital de San Juan de Jerusalén, nuevo señor de la bailía, concede a sus vasallos el 1319.

Palabras clave: conquista, conde de Barcelona, derecho propio, carta de población, costumbres, Costumbres de Lleida, Costumbres de Miravet, *Usatges de Barcelona*.

THE AWARDING OF CUSTOMS IN THE BAILIWICK OF MIRAVET

Abstract

Following the Christian reconquest of Catalan regions in Terres de l'Ebre by Count Ramon Berenguer IV of Barcelona, both the castle and lands of Miravet were awarded to the Knights Templar, who became its lords. As the area was populated principally by people from Lleida, the laws of this city and territory were introduced, as illustrated by the town charters drawn up by the Templars and, also, by the laws of the area that became established here. Indeed, these laws came to have certain peculiarities that finally forced a review of the law and the drafting of a new code of customs that was formally awarded to the vassals in 1319 by the Hospitaller Order of Saint John of Jerusalem, the new lords of the Bailiwick of Miravet.

Keywords: Conquest, Count of Barcelona, laws, town charter, customs, Customs of Lleida, Customs of Miravet, *Usatges de Barcelona*.

LA CONCESSION DES COUTUMES DU BAILLIAGE DE MIRAVET

Résumé

Après la conquête chrétienne des communes catalanes des terres de l'Èbre par le comte Raimond Bérenger IV de Barcelone, le château et le territoire de Miravet furent offerts à l'ordre du Temple qui y établit son bailliage. Peuplé majoritairement d'hommes et de familles venus de Lleida, on y introduisit le droit de cette ville et de son territoire, comme cela est mentionné dans les chartes de peuplement octroyées par l'ordre et dans le droit qui y fut développé. Un droit qui finit par être configuré avec certaines particularités

obligeant à revoir et à élaborer un nouveau code de coutumes, que l'ordre de l'Hôpital de Saint-Jean de Jérusalem, nouveau seigneur du bailliage, accordait formellement à ses vassaux en 1319.

Mots-clés : conquête, comte de Barcelone, droit, charte de peuplement, coutumes, coutumes de Lleida, coutumes de Miravet, *Usatges de Barcelona*.

1. LA CONQUESTA CRISTIANA DEL TERRITORI ALS SARRAÏNS

Sota dominació musulmana des del segle VIII i després d'una breu ocupació cristiana per part del regne d'Aragó (entre els anys 1132 i 1133), la ribera catalana del riu Ebre és conquerida definitivament pels exèrcits del comtat de Barcelona, amb Ramon Berenguer IV i el seu fill Alfons I, entre els anys 1147 i, més o menys, 1162.

En aquest període capitulen Tortosa i Lleida i s'ocupen els dos marges del riu Ebre (a la nostra zona, ja fins als rius Algars i Matarranya). De fet, dominada Tortosa (1148), els exèrcits comtals, anant cap a Lleida (que serà dominada el 1149), ocupen en una primera etapa la zona compresa entre Xerta, Prat de Comte, Bot, Gandesa, Batea, Vilalba dels Arcs i la Pobla de Massalua fins a Faió (a la franja catalana d'Aragó). Però encara resten en mans sarraïnes els castells i termes de Miravet, Orta i Siurana (aquesta breument ocupada el 1147).

Vers el 1152 o abans, una altra expedició cristiana surt de Tortosa ara en direcció a Miravet i conquereix el seu castell i el territori que queda de l'actual Terra Alta. I entre 1157 i definitivament vers l'any 1162 o 1163, ja en època d'Alfons I, els cristians dominen completament Orta i els seus termes.³

Ocupada tota la nostra zona al sector més meridional de Catalunya, els objectius cristians són ara: primerament assegurar la defensa del territori amb fortificacions a tot el marge dret de l'Ebre, aleshores fronterer amb els sarraïns d'Aragó, i després procedir al repoblament cristià del nou territori.

Enmig de les comunitats cristianes subsisteix una nombrosa població sarraïna que es concentra en llocs de la Ribera d'Ebre, mentre que els sarraïns de l'actual Terra Alta (al límit amb els rius Algars i Matarranya) són tots desplaçats, ja sigui expulsats o fugits cap a l'Aragó, ja sigui traslladats al sector riberenc on es mantenen les seves comunitats.

En tot cas, el comte de Barcelona concedeix primerament a la població musulmana de Tortosa i el seu territori i després a la de la resta de la ribera de

3. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX)*, vol. I, Barcelona, Fundació Noguera, 2000, p. 35 i seg.

l'Ebre, unes cartes que s'anomenen *de seguretat* (especialment en el cas de la ribera, ja que la de Tortosa es considera pròpiament un pacte de capitulació), perquè el comte els atorga la seva protecció i els garanteix la conservació de les seves llengua, cultura i religió, amb el seu dret i una organització comunitària pròpia.

La carta de Tortosa es concedeix el 1148. I quant a les comunitats musulmanes de la ribera de l'Ebre en el sector comprès entre Riba-roja d'Ebre i Benissanet i Miravet, el seu document apareix sense data, però es devia atorgar entre 1153 i 1159.⁴

2. EL DISTRICTE DEL CASTELL DE MIRAVET

Situant-nos en el moment de l'ocupació de la nostra zona, de manera quasi immediata el comte de Barcelona, titular del territori pel seu dret de conquesta, se'n desprèn a favor de diversos senyors laics i eclesiàstics. Així, arran de diverses donacions territorials es constitueixen cinc districtes o demarcacions senyoriales: les baronies de Miravet, d'Orta, d'Ascó, de Garcia, amb Móra i Tivissa, i de Flix, amb la Palma d'Ebre.⁵

En principi aquests districtes són els que ja estaven establerts en temps dels sarraïns, sota l'administració del governador delegat del taifa de Tortosa o de Lleida, segons el territori, cada un dependent del seu castell principal, amb uns termes amplis i amb diferents nuclis de població.

Almenys tres d'aquests districtes es van donar a l'orde del Temple.

Abans, però, d'entrar en els detalls d'aquestes donacions, el 27 de novembre de 1143, a Girona, Ramon Berenguer IV ja havia fet cessió al Temple, de la cinquena part de totes les conquestes fetes als sarraïns en les quals ell participés.⁶ Una cessió que volia compensar els templers pel seu ajut en la conquesta, sens perjudici d'altres donacions més àmplies i importants que també es fan.

4. Josep M. FONT RIUS, «La carta de seguridad de Ramon Berenguer IV a las morerías de Ascó y Ribera de Ebro», a *Homenaje a don José María Lacarra de Miguel en su jubilación del profesorado*, vol. I, Saragossa, Anubar, 1977, p. 261-283. I sobre els dos documents, vegeu Josep SERRANO DAURA, «La carta de seguretat dels sarraïns de Tortosa, de 1148», a Josep SERRANO DAURA (ed.), *Les cartes de població cristiana i de seguretat de jueus i sarraïns de Tortosa (1148/1149)*, Barcelona, Universitat Internacional de Catalunya, 2000, p. 105-150.

5. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova*, p. 42-90.

6. Próspero de BOFARULL MASCARÓ, *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. IV, Barcelona, 1848, doc. núm. XLIII, p. 93; Ramon SAROBE HUESCA, *Collecció diplomàtica de la casa del Temple de Gardeny (1070-1200)*, vol. I, Barcelona, Fundació Noguera, 1998, coll. «Diplomatari», núm. 16, doc. núm. 9, p. 89-93.

Aquest és el cas del castell i els termes de Miravet, que els cavallers templers reben el 24 d'agost de 1153 de mans de Ramon Berenguer IV. A més, en el mateix acte, complint aquell pacte del 1143, se'ls dóna una de les millors heretats dels termes de Mequinensa, Flix, Ascó, Garcia, Móra i Tivissa, i dues jovades de terra a Marçà (Priorat).⁷

Amb l'acte del 1153 s'inicia la presència templera a la Ribera d'Ebre i la Terra Alta. Després segueixen les donacions del castell i termes d'Orta el 1177 i de Ribarroja i Ascó el 1182 (aquesta, confirmada el 1210). I tots aquests territoris limítrofes es divideixen en tres districtes, com hem dit, o baronies, d'acord amb l'expressió feudosenyorial: l'anomenada batllia o comanda de Miravet i les comandes d'Orta i Ascó.⁸

La donació del 1153 de Miravet comprèn també els castells, les viles i els termes de Benissanet, Gandesa, Corbera, Algars, Batea, el Pinell de Brai i Rasquera.

Miravet, vinculat des d'un primer moment a la casa de l'orde a Tortosa, esdevé el centre dels dominis del Temple a la zona, per això rep la denominació de *batllia*, com a centre principal en aquestes terres; i adquireix un gran relleu i es veu incrementada l'any 1168 amb la incorporació del terme de Nonasp, al veí regne d'Aragó.⁹

La rellevància de Miravet es posa especialment de manifest en el període 1153-1216, quan el seu titular ho és també de la casa de Tortosa i intervé com a preceptor o comanador de «Mirabet i Tortosa», o de «Mirabet, la Ribera i Tortosa». Finalment les dues comandes se separen, però Miravet segueix sent batllia, perquè és el primer i el principal centre de l'orde a la zona, i exerceix una especial tutela a manera de priorat sobre els altres dominis immediats.¹⁰

7. Próspero de BOFARULL MASCARÓ, *Colección de documentos inéditos*, doc. núm. LXXVII, p. 208-211.

8. Vegeu la nota 5.

9. Josep M. SANS TRAVÉ, *Els templers catalans: De la rosa a la creu*, Lleida, Pagès, 1996, p. 98 i 336-339; Laureà PAGAROLÉS SABATÉ, *Els templers de les terres de l'Ebre (Tortosa): De Jaume I fins a l'abolició de l'Orde (1213-1312)*, vol. I, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1999, p. 58 i seg.

10. Pagaroles publica un document del 25 de novembre de 1153, poc després de la donació de Miravet, en el qual intervé fra Guillem Berard, «magister et comanador in Tortosa et in castro de Mirabet» (Laureà PAGAROLÉS SABATÉ, *La comanda del Temple de Tortosa: primer període (1148-1213)*, Tortosa, Dertosa, 1984, doc. núm. 2, p. 176-177). Vegeu també Joaquim MIRET SANS, *Les cases de templers y hospitalers en Catalunya*, Barcelona, Impremta de la Casa Provincial de la Caritat, 1910, p. 175-176; Josep M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, vol. I, Madrid i Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1969, doc. núm. 219, p. 301-303, i doc. núm. 222, p. 306-308; Josep M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, vol. II, Madrid i Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1983, doc. núm. 190, p. 666-667, on trobem, a la carta de poblament d'Orta, del 1192, que un dels atorgants és preceptor de Tortosa, de Miravet i de les cases restants de la Ribera (d'Ebre), mentre que a la de Batea, del 1205, intervé el preceptor de Miravet «et totius Riparie» i, en canvi, a la del Pinell

Pel que fa al territori de la batllia en si, amb els límits que figuren el 1153, almenys hem d'esmentar els conflictes suscitats respecte dels castells i termes de Batea i Algars, als quals, malgrat la donació feta al Temple, l'octubre del 1181 Alfons I atorga directament dues cartes de poblament: una dirigida a un grup de pobladors i segons els furs de Saragossa; i una altra dirigida al cavaller Bernat Granell i els seus, amb donació dels castells amb el deure de custodiar-los i repoblar els seus termes (és un establiment feudal), però segons els furs de Barcelona.¹¹

Aquests fets, amb els quals el rei exerceix el domini i la jurisdicció en un territori que el Temple considera íntegrament seu, obliguen l'orde a exigir al monarca una confirmació del terme de Miravet amb la inclusió de Batea fins al riu Algars, cosa que fa el març del 1182; i sabem també que el 1183 el rei i el Temple formalitzen un conveni que concreta certes reserves reials que, malgrat tot, no coneixem.

Després, el 1187 el Temple adquireix a Bernat Granell i els seus els drets que posseeixen sobre els castells i termes de Batea i Algars; i d'aquesta manera l'orde adquireix el ple domini d'aquells llocs.

És més, almenys Batea rep una nova carta de poblament el 1205 de l'orde del Temple, que ja la senyoreja de manera plena.¹²

Encara en una data indeterminada, però anterior al 1280, la batllia de Miravet incrementa el seu territori en la part catalana amb el terme de Mudèfer, provinent de la comanda també templera d'Orta. I quelcom semblant passa amb el terme de l'actual Pobla de Massaluca, per segregació de la comanda d'Ascó pel sector de Vilalba dels Arcs.¹³

A banda d'aquestes incorporacions territorials, es creen diversos nuclis de població nous, alguns amb èxit i d'altres que fracassen. Això no obstant i de forma

---

de Brai, del 1207, apareix un «preceptor totius Ripparie». Això no obstant, el 23 d'agost de 1258 trobem fra Ramon de Vilalba com a comanador de Miravet i Tortosa en la concessió d'un privilegi als homes de Vilalba dels Arcs (Archivo Histórico Nacional [AHN], Comanda de Vilalba, carpeta núm. 691, doc. núm. 22); però suposem que en aquesta ocasió es dona més pròpiament una coincidència de càrrecs en un mateix cavaller que no pas la unió real dels dos districtes templers. Una situació similar es produeix el 1306 quan el comanador de Miravet ho és també de Torres de Segre (Lleida); d'altra banda, el 1334 el comanador de Miravet afegeix a aquell nom el «d'altres llocs de la serra» de la batllia, i el 1342 trobem un regent del lloc de Gandesa «et alia loca citra serrat Baiulie» (AHN, Batllia de Miravet, carpeta núm. 610, doc. núm. 79, carpeta núm. 611, doc. núm. 111, i carpeta núm. 612, doc. núm. 124).

11. Josep M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, vol. I, doc. núm. 164 i 165, p. 227-231.

12. Josep M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, vol. I, doc. núm. 219, p. 301-303.

13. Vegeu la nota 5.

definitiva, el 1319, segons el que podem veure en el mateix document de concessió dels costums de la batllia d'aquest any, al qual ens referim en aquesta intervenció, la zona que els templers consideren part catalana del seu domini, des de l'Ebre fins al riu Algars, està integrada per Miravet, Benissanet, Ginestar, Rasquera, el Pinell (de Brai), Salvaterra, Corbera, Gandesa, Mudèfer, Batea, Vilabona (per la Pobla de Massaluça), Algars i Pinyeres. Nonasp, en canvi, és de la part aragonesa.¹⁴

D'altra banda, al llarg del segle XIII la mateixa batllia crea dins del seu territori noves comandes o preceptories a manera de delegacions o lloctinences del seu titular. Una és precisament la de Nonasp, que ja estava constituïda almenys el 1244; i també apareixen la d'Algars, entre els anys 1227 i 1244, i fins i tot les de Miravet i Gandesa, a la darrera del mateix segle.¹⁵

3. EL DOMINI I LA JURISDICCIO SENYORIALS

3.1. EL TERRITORI I EL REPOBLAMENT DE LA BATLLIA

Una vegada finalitzada la conquesta de la zona, ja hem dit que en els dominis de la batllia de Miravet a l'actual Terra Alta no hi queda població sarraïna, mentre que aquesta es conserva en els llocs riberencs de Miravet i Benissanet.

Excepte en aquests dos llocs, a la resta s'endega un procés repoblador amb grups humans i familiars cristians vinguts d'arreu, però majoritàriament provinents de Lleida i la seva rodalia. És obvi que després de la conquesta ja s'han anat establint nous contingents humans entre els membres de les forces militars que acompanyen el comte de Barcelona i els cavallers templers, o que ho han fet pel seu compte provinents d'altres territoris cristians, sobretot catalans i del veí Aragó.

És probable que aquesta ocupació inicial es fes per la fórmula que es coneix com a aprisió, és a dir, ocupació privada consentida per l'autoritat pública; però comença a regularitzar-se i, per tant, a ser controlada a la batllia, segons els nostres testimonis documentals, curiosament pel comte rei Alfons I de Barcelona (II d'Aragó), qui atorga cartes de poblament el 1165 a Orta (que pocs anys després passa al Temple), el 1168 a Paüls (que s'acaba integrant en el territori de Tortosa)

14. Josep SERRANO DAURA, *Els Costums de la batllia de Miravet*, Gandesa, Consell Comarcal de la Terra Alta, 1999, p. 26.

15. Josep SERRANO DAURA, «Senyoria i municipi a la batllia de Miravet», a *Actes de les Jornades d'Estudi sobre els Costums de la batllia de Miravet (1319/1320-1999/2000)*, Gandesa, Consell Comarcal de la Terra Alta i Diputació de Tarragona, 2002, p. 100.

i el 1181 als llocs de Batea i Algars (malgrat que ja pertanyien a l'orde del Temple dins la batllia de Miravet).¹⁶

Aquestes tres actuacions reials inclouen la concessió dels furs de Saragossa als nous pobladors. Aquesta manera de procedir té a veure, sens dubte, amb el fet que en aquell moment encara no està definida la frontera política entre Aragó i Catalunya i segurament s'està pensant que els sectors d'Orta, Batea i Paüls són territori aragonès, per la qual cosa es concedeixen els furs saragossans.

Aquest fet, en tot cas, es corregeix aviat a favor del dret català, però subsisteix en la base del conflicte territorial de delimitació de la frontera entre Aragó i Catalunya per a aquest sector, que no es resol definitivament fins al segle XIV.¹⁷

Malgrat això, de fet i d'alguna manera, la solució del conflicte ja s'apunta quan el 1182 el rei i els cavallers templers confirmen el riu Algars com a límit territorial de la batllia de Miravet i indirectament com el límit natural entre els dos regnes. Els cavallers templers ho tingueren sempre molt clar i ho defensaren en tot moment.

Poc després, el 1185, és el mateix Temple qui reemprèn la tasca repobladora en un nou procés que s'estén fins a la darrera del segle XIII. Un procés que es projecta en una concòrdia entre l'orde i el Bisbat de Tortosa en la qual ambdues parts acorden el repartiment dels delmes i les primícies que s'obtinguin en els dominis de Miravet, Orta i Ascó.¹⁸

I, efectivament, després d'aquella concòrdia el Temple comença a atorgar les seves cartes de poblament a molts altres llocs dels seus dominis. La primera que es concedeix ja l'any 1192 és justament per al castell i els termes d'Orta, a la comanda veïna que du el mateix nom, i el mateix any se n'atorga una altra a Gandesa, i ho fa la nostra batllia de Miravet.¹⁹

Cal destacar que aquest procés poblacional inicial s'encomana a les cases templeres de Gardeny i Corbins, en terres de Lleida, segurament perquè el Temple no tenia encara una organització pròpia suficient i consolidada al castell de Miravet.

16. Josep M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, vol. I, doc. núm. 126, p. 184-185; doc. núm. 134, p. 191-192; doc. núm. 164, p. 227-229, i doc. núm. 165, p. 229-231; Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova*, p. 371-378. Vegeu també Josep M. FONT RIUS, «Notas sobre algunas cartas pueblas de la región oriental aragonesa», *Anuario de Historia del Derecho Español* (AHDE) (Madrid), núm. 41 (1971), p. 734 i seg.

17. Josep SERRANO DAURA, *El conflicte catalanoaragonès pel territori de la Ribera d'Ebre i la Terra Alta en els segles XIII i XIV*, Ascó, Ajuntament d'Ascó, 1997, p. 61 i seg.

18. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova*, p. 47.

19. Josep M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, vol. I, doc. núm. 190, p. 263-264, i doc. núm. 191, p. 264-266. De fet, la d'Orta del 1192 servirà de patró i model a les posteriors que es concedeixen a la Terra Alta (Josep M. FONT RIUS, «El règim jurídic inicial de la Terra Alta», p. 45-46).

Però precisament en la carta de Gandesa intervé el comanador de Gardeny, amb el mestre del Temple. I també s'hi estableix que els pobladors del lloc han de respondre (s'han de sotmetre) sempre davant les cases de Gardeny i Corbins.

I si són els cavallers d'aquests dominis els que s'encarreguen del repoblament del nostre territori, és obvi que ho fan amb grups humans provinents dels seus districtes.²⁰

El 1194 es confirma la primera carta de Gandesa i fins i tot s'amplia, encara que breument; i ho fa el preceptor de Miravet i Tortosa, amb el mestre de l'orde. El nou document pràcticament reproduïx l'anterior, però ara indica clarament que els seus pobladors depenen del castell de Miravet. Les dues cartes són coincidents, i la segona confirma que Gandesa depèn del castell de Miravet i que ja no té cap vinculació amb aquelles cases lleidatanes.²¹

Després s'atorguen altres cartes: el 1198 al Pinell de Brai, però com que aquest primer intent no progressa, se'n concedeix una de nova el 1207, i encara hi ha una tercera carta del 1223; el 1205 a Batea; el 1206 a Rasquera i el lloc d'On; el 1244 a la Vall de Batea; el 1248 a Gandesola; el 1280 a Mudèfer i Pinyeres; el 1281 a Algars; i el 1294, per a poblar el lloc de la devesa del castell de Miravet (sítia en terme de Vilabona, la Pobra de Massalua actual).²²

D'aquests llocs, la Vall de Batea, Gandesola i la Devesa de Massalua desapareixen, potser ben aviat després d'intentar-ne el poblament. Però en tenim d'altres dels quals desconeixem la previsible carta de poblament, com ara Pedrer, del qual pràcticament no tenim notícies, Ginestar, Vilabona especialment, vinculada a Gandesa i que acabà donant lloc a la Pobra de Massalua actual, i, finalment, Salvaterra, ja en terme de Benissanet.²³

20. Josep M. FONT RIUS, «El règim jurídic inicial de la Terra Alta», p. 43. Josep SERRANO DAURA, *Els Costums de la batllia de Miravet*, p. 29.

21. Josep M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, vol. I, doc. núm. 196, p. 270-271.

22. Josep M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, vol. I, doc. núm. 208, p. 285-286; doc. núm. 219, p. 301-303; doc. núm. 222, p. 306-308; doc. núm. 283, p. 411-412; doc. núm. 289, p. 421-422; doc. núm. 341, p. 503; doc. núm. 342, p. 503-504, i doc. núm. 344, p. 505-507; Josep ALANYÀ ROIG, «La carta de poblament de Pinyeres (Batea, Terra Alta)», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), núm. 21 (1991), p. 134-137; Pascual ORTEGA PÉREZ, «Un nuevo documento repoblacional de la Ribera d'Ebre (Tarragona): la carta de población de Rasquera (1206)», a *Miscel·lània en homenatge al P. Agustí Altisent*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1991, p. 519-528; Josep SERRANO DAURA, *La Pobra de Massalua (Terra Alta)*, la Pobra de Massalua, Ajuntament de la Pobra de Massalua, 1994, p. 187-190; Josep SERRANO DAURA, «La carta de población del lugar de Pinell (de Brai), en la comarca catalana de la Terra Alta, de 1223», *AHDE*, núm. 69 (1999), p. 275-290.

23. Josep SERRANO DAURA, *Els Costums de la batllia de Miravet*, p. 29.

Altres llocs de la batllia existents abans de la conquesta cristiana i dels quals no tenim constància de cap acte poblacional posterior són: Miravet, Benissanet i Corbera (tots tres figuren en la donació comtal del 1153). Els dos primers conserven la població musulmana anterior a la conquesta sense cristians; i, pel que fa a Corbera, no tenim constància de cap carta pròpia, però, per exemple, en el seu castell Ramon Berenguer IV signa el 1159 la carta de poblament de Prades.²⁴

3.2. L'ESTABLIMENT DE LA POBLACIÓ

Quan l'orde del Temple rep i pren possessió de la batllia de Miravet, ho fa plenament: la donació comtal del 1153 es va fer a Déu per mitjà d'aquesta institució, que n'esdevé la dipositària i n'assumeix la titularitat directa i l'administració.²⁵

L'orde, doncs, en assolir la titularitat del districte, adquireix el ple domini i la jurisdicció sobre el seu territori i els seus habitants.

Amb el domini, i entre altres drets, hi pot establir població i pot repartir les terres entre els seus habitants; i amb la jurisdicció, ostenta les potestats pròpies de l'autoritat pública: la judicial per a jutjar de forma exclusiva els seus habitants, la legislativa per a fixar el dret que ha de regir els seus vassalls i la tributària per a fixar les seves càrregues econòmiques i personals. Sense oblidar la que tal vegada va ser la primera potestat: repoblar el territori i decidir i autoritzar l'establiment dels seus vassalls.

Precisament, les cartes de poblament s'atorguen per a ordenar l'establiment de la població, sobretot quan es tracta de viles de nova planta, sens perjudici que les ja existents puguin millorar-se amb altres cartes de franqueses i privilegis o amb beneficis de diferent naturalesa.

Pel que fa a les cartes de poblament, tècnicament són contractes d'establiment agrari col·lectiu que fa la senyoria amb un grup de pobladors i delimiten els termes municipals que es donen per a poblar, poden fixar el nombre de famílies que s'hi

24. Josep M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, vol. I, doc. núm. 113, p. 165-166: «Actum est [...] in mense maii, in castro quod vocatur Corbera».

25. Ramon Berenguer IV fa aquella donació «in remissione peccatorum meorum» i es refereix a tot el territori «heremo et culto, prono et plano, cum montibus et collibus planis et vallibus, cum aquis et earum ductibus cum viis et semitis, cum pratis et pascuis, cum nemoribus et saltibus, cum herbis et lignis, cum terris et lapidibus». El document comtal és prou explícit quan disposa que l'orde ho ha de posseir tot de «jure hereditario o ad proprium alodium franchum et liberum, integriter et potenter absque ullo alicuius hominis vel femine retentu, perpetuis futurisque temporibus [...] ad comunem utilitatem omnium fratrum intelligi valeat» (nota 7).

poden establir, de vegades indiquen la unitat de terra mínima que s'ha de cultivar i, per tant, donar a cada família, i sempre formulen una declaració general dels drets que el senyor ostenta i les càrregues que els vassalls han de suportar.²⁶

De forma succinta, aquests documents recullen, en definitiva, el pacte de vassallatge entre la senyoria del lloc i els nous pobladors, a canvi de la cessió que se'ls fa de terres per a treballar i viure. El senyor ostenta el domini (directe) sobre el territori i en cedeix l'ús i l'explotació (domini útil) a perpetuïtat als seus vassalls a canvi, en primer lloc, d'un cens fixat en diner o en espècie²⁷ i, després, d'altres tipus de prestacions personals i també econòmiques.

A més, el senyor posseeix els diversos serveis comunitaris que s'hi estableixen, com els forns, els molins, les fleques, etcètera, mentre que els vassalls forçosament els han d'utilitzar i han de tributar pel seu ús (per exemple, amb una proporció d'un pa de cada vint-i-quatre o vint-i-cinc que es coquin als forns de pa, amb una part de la molinada en el cas dels molins de farina o d'oli, o, simplement,

26. Josep M. FONT RIUS, «La gènesi del dret municipal», p. 54-56.

27. Hinojosa assenyalava que la renda que se satisfia per a l'aprofitament de la terra que es cedia es denominava *census* i la seva naturalesa i la seva quantia eren determinades pel contracte establert; aquest cens era la càrrega principal que havia de satisfer-se al propietari directe i normalment es fixava en funció del valor econòmic de la finca; solia consistir en una porció dels productes de les collites o una prestació especial en el cas de les cases que també es donaven. Segueix indicant que fins a mitjan segle XIII predominaven les rendes en espècie, consistents en caps de bestiar i fruits de la terra: cereals, vi, hortalisses, lli, cànem, etc.; al mateix temps, hi havia prestacions pel gaudi dels elements comuns del territori (pastures, llenya, etc.); totes les prestacions havien de pagar-se en una data o un període de l'any determinat; les que s'establien en espècie també eren immutables al llarg del temps (es prohibia augmentar-les); i quan el cens consistia en una porció de la collita, rebia la denominació d'*agrarium* i *terremerita*, i els censos d'aquest tipus més habituals eren el quart, el cinquè, el sisè i el setè, i també la tasca, que consistia en l'onzena part (Eduardo de HINOJOSA NAVEROS, «El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media», a *Obras-estudios de investigación*, vol. II, Madrid, Publicaciones del Instituto Nacional de Estudios Jurídicos, 1955, p. 171-174). Per la seva part, Bonnassie es refereix al *censum* com un tribut en espècie (cereals, caps de bestiar, carn de porc assecada, etc.); afegeix que la base de la seva percepció era la parròquia i que la prestació inicialment era fixa, però passà a ser proporcional a les collites o en diners a partir del segle X (Pierre BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera (segles X-XI)*, vol. I, Barcelona, Edicions 62, 1979, p. 138 i 219). Salrach, en la mateixa línia que Bonnassie, manifesta que el *censum* apareix en documents comtals i episcopals dels segles X i XI, que el defineixen com una contribució pública que se satisfia al comte, als seus agents i a esglésies immunes (Josep M. SALRACH, «La renta feudal en Cataluña en el siglo XII: estudio de los honores, censos, usos y dominios de la Casa de Barcelona», a Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ (ed.), *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*, Barcelona, CSIC, 1993, p. 52). De fet, ja el Codi de Teodosi es refereix al cens com a cànon anual que s'ha de satisfer per a la cessió de terres públiques (Guillem M. de BROCA MONTAGUT, *Historia del derecho de Cataluña, especialmente del civil, y exposición de las instituciones del derecho civil del mismo territorio en relación con el Código civil de España y la jurisprudencia*, vol. I, Barcelona, 1918, p. 64).

amb un tribut anual que cada casa pagava, com en el cas del llòssol per a les ferreries).²⁸

Les cartes també recullen referències bàsiques a la jurisdicció senyorial; de fet, aquesta es manifesta des d'un primer moment, com deia, ja que solament el senyor pot autoritzar qui ell vulgui a establir-se en el seu territori: és el dret de firma (mena de jurisdicció personal especial).²⁹

Però la jurisdicció també comporta l'exercici de les tres altes potestats públiques esmentades: la judicial civil i criminal, la legislativa i la tributària. En particular, aquí ens interessen especialment les dues primeres, i sobretot la legislativa, que implica la facultat de fixar el dret pel qual s'han de regir els vassalls.³⁰

28. Segons Hinojosa, la institució de monopolis «no tuvo carácter tutelar, sino fiscal en su origen y en todo el curso de su duración»; en tot cas, afirma que era un recurs arbitrat pel senyor i necessari per a la subsistència del senyoriu en els primers temps (Eduardo de HINOJOSA NAVEROS, «El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña», p. 125). Malgrat tot, el mateix Hinojosa i Ferro es refereixen justament a la legalitat de tal facultat: el primer refereix, amb remissió a la doctrina catalana, que tals monopolis (amb el dret de forçar els vassalls a usar-los) eren contraris a les Constitucions de Catalunya, que reconeixien a tots la llibertat de comprar i vendre sense cap obstacle i també la de treure llurs mercaderies del país (Eduardo de HINOJOSA NAVEROS, «El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña», p. 129); i Ferro, en termes similars, al·ludeix a les discussions doctrinals i jurisdiccionals llargament suscitades sobre la facultat dels barons de posar molins i forns «de destret» on els súbdits haguessin d'anar a moldre i coure el pa, així com sobre la facultat de concedir a tercers amb caràcter exclusiu l'explotació de fleques, tavernes i carnisseries, atès el que disposen les lleis contingudes en el títol XII del llibre IV de la compilació catalana, segons les quals regia el principi de lliure comerç (Victor FERRO POMA, *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987, p. 142). Font també es refereix als monopolis senyorials, però com a serveis que d'una manera més o menys restringida es van cedint als pobladors, i cita exemples des del segle XII (sobre ferreries, hostals, teuleries, etc.) (Josep M. FONT RIUS, «Orígenes del régimen municipal de Cataluña», a Josep M. FONT RIUS, *Estudis sobre els drets i institucions locals en la Catalunya medieval*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1985, p. 339 i seg.). Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova*, vol. I, p. 547 i seg.

29. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova*, vol. II, p. 767-769.

30. A la batllia de Miravet el senyor reuneix els senyorius que Hinojosa denomina *castells termenats* i *senyoriu jurisdiccional*. En el primer cas, es refereix a la jurisdicció del senyor del castell termenat com la que li permet exigir tributs i prestacions personals, establir monopolis de serveis i imposar sancions fins a cinc sous («cum banno»); i, pel que fa al senyoriu que anomena *jurisdiccional*, assenyalava que comporta la immunitat del senyor per a actuar en el seu domini sense la interferència dels oficials reials, la facultat d'administrar plenament la justícia sobre les persones establertes en el seu territori, imposar i recaptar tributs, i la de poder empenyorar persones i béns. Justament l'autor manifesta la molt estreta subjecció que s'acabava establint entre el pagès i el senyor quan en el darrer confluen les condicions de senyor directe del territori, senyor del castell termenat i titular de la jurisdicció civil i criminal (judicial) (Eduardo de HINOJOSA NAVEROS, «El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña», p. 118-138). Van de Kerckove ens ofereix una definició de *jurisdicció* amb referència a les escoles de decretistes i decretalistes; l'autor diu que el terme *iurisdictione* apareix en el dret canònic per primera vegada en el Decret de Gracià

La població del districte, en definitiva, se sotmet a una relació de dependència personal respecte dels senyors, amb el corresponent jurament de fidelitat i homenatge i amb el compromís de no canviar de senyor (per a evitar la traïció en sentit ampli, que inclou el possible abandonament dels béns cedits); i tot això, amb els correlatius deures senyorials d'una correcta administració de justícia i de protecció personal i patrimonial dels vassalls.

Després, com en una continuïtat, aquests pactes col·lectius es concreten amb altres de privats, els anomenats *contractes d'establiment*, amb cada cap de casa del lloc, per a especificar la casa i la terra que se li cedeix i les concretes càrregues i obligacions que ha de suportar de manera específica.

Dit tot això de forma general sobre el contingut dels nostres documents poblacionals, encara he de destacar uns altres dos elements comuns a tots, d'entrada insignificants però que indirectament tindran més transcendència que la que aparentment es pot presumir: 1) tots disposen que els tributs en espècie que s'hi poden incloure s'han de satisfer amb mesures de fruits vigents a Lleida; i 2) la unitat de terra que s'ha de cedir als pobladors s'ha de fixar també amb les mesures agràries lleidatanes.³¹

A més d'aquestes referències, el cert és que les nostres cartes s'inspiren indubtablement també en l'anterior carta de poblament de Lleida, del 1150, i contenen altres principis que recull aquesta, així com altres costums i privilegis propis d'aquella ciutat. Podem citar aquests preceptes:

— El compromís del senyor de protegir i defensar els vassalls enfront de qualsevol altra persona (o institució).

(2, C. 13, q. 2, c. 6, i 2, C. 16, q. 1, c. 52), i després exposa el significat que li atribueixen uns i altres juristes: 1) per a Gracià i els primers decretistes, la jurisdicció és el conjunt del poder administratiu del bisbe diocesà; 2) Huguccio (vers el 1188), l'últim representant d'aquella escola, afirma que cal distingir entre el poder administratiu diocesà (que afecta els béns) i el poder jurisdiccional, i així diferencia la que denomina *lex diocesana* de la *lex iurisdictionis*, la primera «spectat institutio et investitura clericorum, vocatio ad Synodum et ad sepulturas mortuorum, cathedraticum, tertia vel quarta oblationum, prestatio decimarum et consimilia» (els ordes del Temple i de l'Hospital, els monestirs i els canonges regulars estaven exempts de la llei diocesana), i la segona «spectat cura animarum sive eius datio, delictorum coercitio, ordinatio ecclesiarum et altarium, virginum consecratio, crismatis et generaliter omnium sacramentorum collatio» (aquesta llei jurisdiccional no admet cap exempció si no és en virtut d'un privilegi especial del papa); 3) els primers decretalistes, seguint Sant Ramon de Penyafort i per influència del dret romà, elaboren una nova definició de *jurisdicció*, que esdevé la «potestas publica regendi societatem», diferent de la «potestas santificandi» pròpia del caràcter sacerdotal; i 4) l'autor conclou que aquella jurisdicció entesa com a potestat pública comprèn «le triple pouvoir: législatif, judiciaire et coercitif» (Martinien van de KERCKOVE, «La notion de jurisdiction chez les décrétistes et les premiers décrétalistes (1140-1250)», *Études Franciscaines* (París), núm. XLIX (1937), p. 420 i seg.). Vegeu també Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUÉS, «La justícia a la Corona d'Aragó i a Catalunya», a T. de MONTAGUT *et al.* (ed.), *Història del dret català*, Barcelona, Edicions de la Universitat Oberta de Catalunya, 2001, p. 24-28.

31. Josep SERRANO DAURA, *Els Costums de la batllia de Miravet*, p. 47 i 48.

— L'atorgament als vassalls de la lliure disposició dels béns establerts a favor seu, excepte si es volgués fer a favor de cavallers i religiosos per tal d'evitar l'establiment d'altres persones o instituts que gaudeixin d'immunitats en dominis templers.

— L'exempció dels mals usos senyorials procedents dels Usatges de Barcelona.

— I la imposició del dret senyorial de fadiga durant deu dies.³²

En resum, les cartes de poblament contenen un estatut jurídic públic bàsic que regula l'establiment de la població en un districte jurisdiccional i, per tant, les relacions entre el senyor i els seus vassalls. Cal destacar, d'altra banda, que en el nostre cas també posen de manifest la incipient i inicial influència del dret propi de Lleida en aquests dominis del Temple. Aquestes cartes, com a tals i en definitiva, esdevenen un element del nou dret propi que des d'un principi es va configurant en cada lloc de la batllia, del dret que regeix les seves comunitats i les relacions dels seus pobladors, en un procés igual o similar al que se segueix en el conjunt del país.

32. Respecte de la carta de Lleida del 1150 (Josep M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, vol. I, doc. núm. 79, p. 129-132), el principi de protecció i defensa dels vassalls enfront de «cunctos homines et feminas» o davant «omnes personas» figura en les cartes de Gandesa (1192 i 1194), Rasquera (1206), la Vall de Batea (1244) i Gandesola (1248), i la lliure disposició dels béns establerts a favor de qualsevol persona, excepte «militibus et sanctis», per tal d'evitar l'establiment als dominis templers d'altres persones o instituts que gaudeixin d'immunitats, figura en les del Pinell de Brai (1198, 1207 i 1223), Batea (1205), Rasquera (1206), la Vall de Batea (1244), Algars (1281) i la Devesa de Massaluca (1294). Altres costums o privilegis de Lleida són: el dret de fadiga senyorial durant deu dies, que es fixa a Gandesa (1194), el Pinell de Brai (1198, 1207 i 1223), Batea (1205), Rasquera (1206), la Vall de Batea (1244), Algars (1281) i la Devesa de Massaluca (1294); i l'exempció de mals usos, que apareix a les dues cartes del Pinell de Brai, del 1198 i el 1207 (en la primera s'assenyala que l'orde no demanarà «exorchias ne cocucias nec intesties» i la segona es limita a indicar que mai no se'ls exigirà «nullum malum usaticum») i a la de Rasquera del 1206 (com a la primera carta del Pinell de Brai) (Josep SERRANO DAURA, *Els Costums de la batllia de Miravet*, p. 55-56). Sobre el dret de Lleida, vegeu Ferran VALLS TABERNER, *Les «Consuetudines ilerdenses» (1228) y su autor Guillem Botet*, Barcelona, 1913; Ferran VALLS TABERNER, «Les fonts documentals de les *Consuetudines Ilerdenses*», *Estudis Universitaris Catalans* (Barcelona), núm. XI (1926); Josep M. FONT RIUS, *La reconquista de Lérida y su proyección en el orden jurídico*, Lleida, 1949. Pel que fa als Costums de Lleida que es compilaren el 1228, amb cent setanta-un capítols, seguirem el text publicat per Pilar LOSCERTALES DE VALDEAVELLANO, *Costumbres de Lérida*, Barcelona, 1946. I quant als Usatges de Barcelona, seguirem l'edició de Ferran VALLS TABERNER i Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Los Usatges de Barcelona (estudios, comentarios y edición bilingüe del texto)*, Barcelona, Departamento de Historia del Derecho de la Universidad de Málaga i Promociones y Publicaciones Universitarias de Barcelona, 1984, que conté les versions llatina i catalana del document.

4. EL DRET PROPI DE LA BATLLIA DE MIRAVET

4.1. ELS ELEMENTS DEL NOU DRET DE LA BATLLIA

La manca a Catalunya d'un poder polític territorial capaç de crear un dret general comú i únic per sobre de l'autoritat dels seus senyors, dóna lloc a aquesta peculiar configuració històrica que permet la coexistència en el dret català de fonts múltiples i diverses; una situació que dins la mateixa Corona d'Aragó, en canvi, no es dóna a Aragó i València.³³

La base territorial del dret català està integrada per una infinitat de drets propis, els peculiars de cada comunitat, amb uns elements particulars i altres de comuns amb els drets d'altres poblacions, perquè formen part d'un mateix districte senyorial o perquè pertanyen a una mateixa zona d'influència. D'aquesta manera, hem de parlar de «dret de vey», o dret de veïnatge, propi dels qui són naturals i viuen o poblen un lloc determinat, enfront del dret d'altres persones «estranyes» que no són naturals de la batllia o que no hi habiten habitualment.³⁴

En termes generals i en conjunt, els elements que integren el dret propi local (i el comú del districte, com seria, en el nostre cas, el de la batllia de Miravet) reben la denominació genèrica de *costums*, escrits o no: alguns són fixats per l'autoritat pública (com les cartes de poblament, els privilegis, etc.); altres sorgeixen de la pràctica quotidiana de la mateixa comunitat (i són autoritzats o tolerats per la senyoria); també n'hi ha que són importats d'altres territoris en funció de la procedència dels grups humans que s'estableixen en el territori, o que senzillament s'introdueixen des d'altres territoris pròxims i s'assimilen com a propis (especialment de Lleida, però també de Tortosa, Barcelona, etc.); i encara, en un altre nivell, trobem diferents institucions i usos jurídics que s'introdueixen arran de la seva generalització a la zona o arreu del Principat.

Un element d'aquest nou dret propi de cada comunitat és, efectivament, la respectiva carta de poblament. I situant-nos en el districte concret de Miravet, no és l'únic element, sinó que n'hi ha altres de diferents que també conflueixen en aquest procés de formació del nou dret propi, també dit *municipal*.

I potser entre aquests elements de vegades n'hi ha un de principal que a més pot ser comú a tot el territori d'un districte; així ocorre a la batllia de Miravet:

33. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova*, vol. I, p. 162-170. A Aragó i València, sens perjudici d'algunes particularitats locals, s'imposa un dret general territorial comú als súbdits de cada regne (Josep SERRANO DAURA, *Lliçons d'història del dret*, vol. I, Barcelona, Universitat Internacional de Catalunya, 2008, p. 131 i seg.).

34. Josep SERRANO DAURA, *Els Costums de la batllia de Miravet*, p. 41.

l'element principal és el dret propi de Lleida, introduït pels mateixos pobladors, vinguts majoritàriament d'aquelles terres, com ja s'entreveu precisament a través de les cartes de poblament que s'hi atorguen. I aquest dret, precisament, serà recollit i compilat per escrit el 1228 amb el títol de *Consuetudines ilerdenses* en la que és la primera manifestació d'aquest tipus a Catalunya.³⁵

Aquest dret, en definitiva, arriba sota el guiatge dels nous pobladors. I això, sens perjudici que, per les pròpies necessitats i la realitat de cada moment, cada comunitat pugui crear nous usos que en el transcurs del temps esdevinguin nous costums com a normes d'aplicació. Però aquests usos poden donar lloc a costums efectivament nous o, simplement, poden modificar o actualitzar altres costums ja vigents (poden, per exemple i com ocorre en la pràctica, modificar els de Lleida introduïts inicialment).³⁶

El mateix hem de dir dels Usatges de Barcelona, un ordenament jurídic bàsicament feudal que recull usos i costums de la cúria comtal de Barcelona compilats en una primera part a mitjan segle XII i que s'acaba convertint en un ordenament general aplicable en tot el Principat.³⁷

És un text que regula essencialment les relacions feudosenyorials, és a dir, les relacions entre senyors i vassalls. I, indubtablement, regeix també a la batllia de Miravet; ens en dóna ja una referència Alfons I el 1181 quan infeuda els castells de Batea i Algars al cavaller Bernat Granell.³⁸

Les cartes no fan mai una remissió directa als Usatges, però sí que n'hi fan una d'indirecta quan regulen les relacions entre el senyor i els vassalls, o quan fixen els principis bàsics de les relacions feudals; i també ho fan de forma excepcional quan exclouen expressament la vigència en aquest districte, per exemple, dels mals usos feudals d'eixorquia, cugucia i intestia que aquell codi regula.³⁹

35. Ens hi referim en la nota 32.

36. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova*, vol. I, p. 170-177.

37. Vegeu la nota 32.

38. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova*, vol. I, p. 142-145.

39. L'exempció de mals usos esdevé habitual en les cartes de poblament que segueixen la d'Orta, del 1192, i a partir de la del Pinell de Brai, del 1198, habitualment ja es concreten en els coneguts de cugucia, eixorquia i intestia. Tots tres mals usos apareixen regulats en els Usatges de Barcelona i impliquen unes determinades limitacions a la lliure disposició del sòl que s'estableix i, d'altra banda, es reconeix en les cartes de la batllia: *a)* la cugucia es refereix a l'adulteri de la dona casada i comporta que el senyor tenia determinats drets sobre els béns d'ella, la qual, si cometia adulteri sense el consentiment del seu espòs, aquest i el senyor es repartien per meitats els béns de l'esposa, però si ho havia fet amb el consentiment del seu marit, el senyor s'adjudicava tots els béns, i encara, si la dona era adúltera per coacció del seu espòs, se li permetia conservar els seus béns i divorciar-se del marit; *b)* en l'eixorquia, si el pagès moria sense fills, el senyor rebia la part dels béns del difunt que hagués correspost a aquells

Però, finalment, el codi de costums de la batllia, del 1319, reconeix, com veurem, els Usatges de Barcelona com una font supletòria del dret propi en cas de mancances i llacunes en els costums compilats.

I no podem oblidar que els usos i les usances propis, entesos com a pràctiques jurídiques comunament acceptades, segueixen sent la primera font del dret local.

Precisament la naturalesa d'aquests usos i costums, normes generalment no escrites i adaptables a cada moment, fa permeable el dret propi a la influència externa; aquesta font peculiar permet que per la via de la pràctica també s'introdueixin costums i normes d'altres territoris. Per exemple, dins l'àmbit dels pesos i les mesures, en el qual en principi es declarava que regien els de Lleida i dels quals acabem confirmant la seva pràctica general, res no impedeix la introducció puntual de mesures d'altres territoris: en general, a la batllia de Miravet, per exemple, s'usa la cana de Tortosa per a mesurar la terra (en lloc de la de Lleida, com en principi indiquen les cartes); i a Batea s'usa el cafís aragonès per a mesurar gra (equivalent a dues quarteres i mitja).⁴⁰

Pel que fa al règim de contractes, per exemple, a la Pobla de Massaluça, lloc de la batllia on regeixen els costums que s'hi atorguen el 1319, es declara que en aquest àmbit concret regeixen els Costums de Lleida i els de Tortosa.⁴¹

---

com a legítima, i c) la intestia tenia lloc quan el pagès moria sense haver fet testament, i aleshores el senyor rebia una tercera part dels béns si aquell deixava esposa i fills, o la meitat en cas que no tingués descendència (es tracta dels usatges núm. 109, 110, 111, 112 i 138).

40. Josep SERRANO DAURA, *Els Costums de la batllia de Miravet*, p. 49.

41. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova*, vol. 1, p. 220. Precisament del dret de Tortosa hem de citar: en primer lloc, la seva carta de poblament del 1149, amb una indubtable influència directa en la que poc després es concedí a Lleida (1150) (publica el document tortosí Josep M. FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, vol. 1, doc. núm. 75, p. 121-126); i després el seu *Llibre de costums*, que regeix els seus habitants i el seu territori (pràcticament l'actual Baix Ebre), un document publicat entre els anys 1277 i 1279 i dividit en nou llibres, molt complet i extens, que també reconeix la vigència dels Usatges de Barcelona (en tretze casos de forma directa, en la resta de manera supletòria). Sobre el procés de formació i elaboració dels Costums de Tortosa vegeu: Jesús MASSIP FONOLLOSA, *Aportació al coneixement de la gestació de les Costums de Tortosa*, Barcelona, Consell Intercomarcal de les Terres de l'Ebre, 1982; Josep M. FONT RIUS, «La comarca de Tortosa a raíz de la reconquista cristiana (1148)», *Cuadernos de Historia de España* (Buenos Aires), vol. XIX (1953), p. 104-128; Josep M. FONT RIUS, «El procés de formació de les Costums de Tortosa», *Revista Jurídica de Catalunya* (Barcelona), núm. 1 (gener-març 1973), p. 155-178. En destaquem les edicions següents: Bienvenido OLIVER, *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia: Código de las Costumbres de Tortosa*, vol. IV, Madrid, 1876-1881; Ramon FOGUET i José FOGUET MARSAL, *Código de las Costumbres escritas de Tortosa*, 1912; Jesús MASSIP FONOLLOSA, *Costums de Tortosa*, Barcelona, Fundació Noguera, 1996, col·l. «Textos i Documents Maior», núm. 1.

A Benissanet, a l'altre extrem del mateix districte, en els contractes de censals i sobre els beneficis i les excepcions en el règim d'obligacions, igualment s'al·ludeix als Costums de Tortosa, però també als de Barcelona, i no als de Lleida.⁴²

Un altre exemple important d'influència tortosina en perjudici de la lleidatana es recull en els mateixos costums del 1319 quan reconeixen que a la batllia de Miravet també es practica el règim econòmic matrimonial típicament tortosí, conegut com a *agermanament*, segons el qual els béns d'ambdós cònjuges responen de tot contracte i tota obligació assumit pel marit durant el matrimoni.⁴³

Una altra font del dret propi de la batllia i de cada un dels seus llocs és la constituïda pels diversos privilegis reials i senyoriais concedits a un lloc o a tota la batllia, les concòrdies que es puguin establir sobre qüestions determinades normalment d'ordre públic i igualment les sentències judicials i arbitrals que es dictin, que afectin la comunitat o els mateixos vassalls i que confirmin determinats usos i usances.⁴⁴

4.2. UN DRET PROPI CATALÀ

En tot cas, sempre ens referim al dret de la nostra batllia de Miravet com a dret català. I així, al segle XIII, quan els aragonesos reivindiquen la seva jurisdicció sobre aquestes terres, els seus habitants s'hi oposen afirmant que són catalans i, sobretot, que hi van ser establerts segons els Costums de Lleida.

Malgrat això, si partim de les disposicions poblacionals del comte rei Alfons I de Catalunya (II d'Aragó) sobre Orta, Paüls i Batea i Algars, on, a més, concedeix els furs de Saragossa (sense oblidar la inicial ocupació aragonesa de la zona per les forces d'Alfons el Bataller d'Aragó), hi afegim la indecisió reial a l'hora de fixar de forma definitiva les fronteres entre Aragó i Catalunya i tenim en compte el desig aragonès d'obtenir una sortida al mar pel marge dret del riu Ebre, el cas és que les institucions aragoneses reclamen com a pròpia aquesta zona, en particular la comanda d'Orta i la batllia de Miravet, especialment Gandesa.

Però els vassalls del districte de Miravet, per exemple, es proclamen catalans davant la Junta d'Alcanyís el 1290.

Diverses i successives reivindicacions aragoneses es reiteren, doncs, aquests anys a Miravet, com també respecte dels dominis d'Orta i, amb menys intensitat, Ascó, tots al marge dret del riu Ebre.⁴⁵

42. Vegeu la nota anterior.

43. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova*, vol. I, p. 216.

44. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova*, vol. I, p. 168.

45. Josep SERRANO DAURA, *El conflicte catalanoaragonès pel territori*, p. 83 i seg.

I no dubtem que és per aquests conflictes de naturalesa jurisdiccional que els vassalls de l'orde del Temple en els tres dominis ebrencs demanen al comte rei, per la potestat que ostenta, ja a la darrera del segle XIII, que els confirmi expressament els Costums de Lleida i altres usances no escrites que constitueixen el dret propi pel qual certament es regeixen.⁴⁶

Precisament en aquests processos de confirmació jurídica, els vassalls d'Orta i de Miravet declaren que, revisat efectivament el seu dret, observen que es regeixen pels Costums de Lleida, però també declaren que pel transcurs del temps aquests han estat modificats o substituïts per altres costums que també cal reconèixer com a propis.

Per aquesta raó, bàsicament, els vassalls demanen ara que se'ls autoritzi a redactar els usos i costums que realment es practiquen, de manera que s'elaborin nous codis que substituïxin el de Lleida vigent fins aleshores. Així ocorre en primer lloc a la comanda d'Orta, on el Temple reconeix i aprova un nou codi de costums propi ja el 1296.⁴⁷

Però, en el cas de la batllia de Miravet, i a la comanda d'Ascó, el Temple no és a temps de resoldre el conflicte. L'orde es veu immers en un procés que el durà a l'extinció. Així, l'1 de desembre de 1307, a Catalunya, Jaume II confisca els béns del Temple i passa a assumir-ne l'administració. I el 1312, en el Concili de Vienne, s'acorda l'extinció definitiva de l'orde, confirmada per una butlla papal de 22 de març del mateix any (*Vox in excelso*). Poques setmanes després, el 2 de maig de 1312, una altra butlla, l'*Ad providam*, adjudica els béns del Temple a l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem.⁴⁸

Mentrestant, el 1308, no resolt encara el conflicte a la batllia de Miravet, els habitants de Gandesa segueixen reivindicant el seu dret català davant del sobrejunter de Saragossa. I Jaume II, que en aquell moment administra la batllia confiscada al Temple, s'adreça als seus oficials a la ciutat i els mana que observin i respectin els usos i costums de Lleida, pels quals es regeixen els habitants de Miravet.⁴⁹

El traspass efectiu dels béns del Temple a les Terres de l'Ebre, incloent-hi la batllia de Miravet, als cavallers hospitalers d'acord amb Jaume II d'Aragó, es produeix efectivament el desembre del 1317. Pel que fa la batllia, és exactament el

46. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova*, vol. I, p. 178-181.

47. Josep SERRANO DAURA, *Els Costums d'Orta (1296): Edició i estudi introductor (amb la traducció catalana dels Costums a cura de Miquel Sitjar)*, Horta de Sant Joan, Ajuntament d'Horta de Sant Joan, 1996.

48. Josep M. SANS TRAVÉ, *Els templers catalans*, p. 414 i seg.

49. Josep SERRANO DAURA, *El conflicte catalanoaragonès pel territori*, p. 92-93.

dia 5 quan el castellà d'Amposta, fra Martí Pérez d'Orós, en pren possessió i n'assumeix la titularitat.⁵⁰

I poc després, els veïns de la batllia de Miravet tornen a plantejar la necessitat que es fixi el seu dret propi, com ja havien demanat al Temple. El cas és que el 1319 el mateix castellà d'Amposta, amb altres cavallers de l'orde, accedeix a fixar aquell dret en un nou codi de costums, com veurem tot seguit.

La comanda d'Ascó, en canvi, el 1323 veu com se li reconeix directament la vigència dels Costums de Lleida.⁵¹

4.3. EL NOU CODI DE COSTUMS DEL 1319

Si ens centrem en la batllia de Miravet, el preàmbul de la concessió dels seus costums ens explica a grans trets, no exempts d'alguns detalls interessants, el seu procés d'elaboració i de concessió.

Així, s'explica, com s'ha dit, que els vassalls de la batllia es regien en part pels Costums de Lleida i també per altres usos i usances propis no escrits que moltes vegades devien entrar en certa contradicció amb aquells altres costums escrits lleidatans.

És evident que en el decurs del temps els Costums de Lleida van anar adaptant-se en alguns casos a la realitat social i jurídica (i a les necessitats) dels habitants de la batllia, fins al punt que van ser modificats i fins i tot substituïts per altres usos i costums propis.

Però coexistien tots, i això havia de generar un estat de confusió jurídica, ja no sols per les contradiccions en què en alguns casos es podia incórrer, sinó també per la manca d'actualització, o, dit més pròpiament, per la manca de concreció oficial dels costums que efectivament regien la comunitat.

Esdevé, doncs, necessari fixar el dret propi, a la qual cosa accedeix el castellà d'Amposta. I encomana als vassalls que ells mateixos recullin i redactin els usos i costums que els han de regir. D'aquesta manera, els vassalls, segurament amb els seus assessors juristes, elaboren i redacten un text jurídic que presenten al castellà.

El castellà, per la seva banda, assistit per savis en dret i per altres frares de l'orde, examina els capítols que se li lliuren i hi introdueix algunes rectificacions que no coneixem. Però suposem que el document final devia ser discutit entre ambdues parts; i el text definitiu va ser aprovat pel castellà fra Martí Pérez d'Orós

50. AHN, Batllia de Miravet, carpeta núm. 610, doc. núm. 92.

51. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova*, vol. I, p. 173-177.

en un acte que se celebrà a Gandesa, centre civil i administratiu de la batllia, el 3 de juny de 1319.⁵²

La concessió es fa expressament a tots els vassalls homes i dones cristians; se n'exclouen primerament els sarraïns que habiten a Miravet i Benissanet i que ja tenen el seu dret (el musulmà), i després els vassalls de Nonasp, que és de l'Aragó i, per tant, es regeix pel dret d'un país diferent.

Amb la concessió, com es manifesta, es vol ennoblir i embellir amb gràcies, privilegis, franqueses i costums els vassalls, però sobretot se'ls vol donar una certa regla de vida.

S'afegeix que tal atorgament és una mostra del gran amor que la senyoria té envers els seus súbdits, amor que, si es manté entre ambdues parts, les fa acostar més a «les altes rayls, ço es al plaer de Deu».

En tot cas, el text, amb un total de cent trenta-quatre capítols, es presenta com una concessió unilateral que l'orde fa a petició dels vassalls. I es redacta primerament en català (en «lingua materna seu layca», com assenyala la traducció

52. Josep SERRANO DAURA, *Els Costums de la batllia de Miravet*, p. 57-59. Per a commemorar aquest acte se celebraren a Gandesa els dies 16, 17 i 18 de juny de 2000 unes jornades d'estudi sobre els Costums en el seu 680è aniversari, les actes de les quals van ser publicades l'any 2002 pel Consell Comarcal de la Terra Alta i la Diputació de Tarragona, amb els articles corresponents a les conferències i ponències que s'hi van presentar i que esmentem a continuació: «La batllia de Miravet entre els templers i els hospitalers», a càrrec del doctor Josep M. Sans i Travé, director de l'Arxiu Nacional de Catalunya (p. 21-33); «El règim jurídic inicial de la Terra Alta», a càrrec del doctor Josep M. Font i Rius, catedràtic emèrit i degà honorari de la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona (p. 41-53); «La formació de las "Costums" de Miravet», a càrrec de la doctora Ana M. Barrero García, investigadora del CSIC i de la Universitat Autònoma de Madrid (p. 57-83); «El dret comú i els Costums de la batllia de Miravet», a càrrec del doctor Tomàs de Montagut i Estragués, de la Universitat Pompeu Fabra (p. 85-95); «Senyoria i municipi a la batllia de Miravet (s. XII-XIV)», a càrrec del doctor Josep Serrano Daura, de la Universitat Internacional de Catalunya (p. 97-137); «El dret de família i el règim successori en els Costums de Miravet», a càrrec de la doctora Encarnació Ricart Martí, de la Universitat Rovira i Virgili (p. 139-162); «La realització del crèdit en els Costums de Miravet», a càrrec del doctor Pedro del Pozo Carrascosa, de la Universitat Rovira i Virgili (p. 165-180); «Els Costums i la recepció del procés romanocanònic», a càrrec del doctor Víctor Ferro i Pomà, de la Universitat Pompeu Fabra (p. 181-190); «El dret criminal en els Costums de Miravet», a càrrec de la doctora M. Teresa Tatjer i Prat, de la Universitat de Barcelona (p. 191-198); «La regulació del comerç i l'activitat mercantil en el dret de Miravet», a càrrec del senyor Vicenç Subirats i Mulet, jurista i historiador (p. 199-236), i «Ferran Valls Taberner, editor de las "Costums" de Miravet y de otros textos de derecho comarcal y municipal catalán», a càrrec del doctor Manuel J. Peláez de Albendea, de la Universitat de Màlaga (p. 239-325). Cal afegir a aquests treballs les comunicacions següents: «El molí d'Algars: un plet entre l'infançó Jerónimo de Heredia i la municipalitat de Batea (s. XVII)», a càrrec de mossèn Josep Alanyà i Roig, arxiver de l'Arxiu Capitular de Tortosa (p. 329-373), i «Evocació de Ferran Valls i Taberner i les seves aportacions històriques», del senyor Josep M. Mas i Solench, president de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics (filial de l'Institut d'Estudis Catalans) (p. 375-389).

llatina posterior), pel notari Bernat Pallarès, de Barcelona, en tres pergamins. Entre els testimonis de l'acte que figuren en el document hi ha els juristes Guillem Oliu (de Montblanc), Benet de Sobirats (de Gandesa), Bartomeu de Falchs (de Gandesa) i el notari Jaume Serra (de Miravet). Aquests testimonis podrien ser els savis en dret que van assessorar en la redacció, i potser també ells mateixos van ser els autors del text final concedit.⁵³

El document es presenta l'any següent per a la seva sanció al capítol general que l'orde de l'Hospital celebra a la localitat francesa d'Arles. Els vassalls de la batllia comissionen especialment uns síndics que són de Gandesa i de Corbera (no s'identifiquen) perquè demanin al mestre de l'orde la confirmació del privilegi atorgat pel castellà d'Amposta. I el mestre hospitaler, fra Elionus de Vilanova, en el capítol general esmentat i amb els altres cavallers assistents, confirma als homes de les universitats de la batllia els capítols presentats, per a assegurar-los la pau i la tranquil·litat futures amb uns costums, usances, establiments i, en definitiva, una certa forma de vida (o de regiment propi). L'aprovació final es produeix el 16 de novembre de 1320, sota el pontificat del papa Joan XXII.⁵⁴

5. ELS TEXTOS DELS COSTUMS

Han arribat fins a nosaltres dues versions del text de Miravet: una de llatina, per mitjà d'un trasllat del 1328, i una altra en llengua catalana que és una còpia del primer document del 1319 feta al segle XV.

5.1. LA VERSIÓ CATALANA

El text català que coneixem és una còpia que es troba a la Biblioteca Capítular Colombina de Sevilla (antiga Biblioteca Eclesiàstica Hispalense). La va localitzar a mitjan segle XIX el sacerdot Jaume Villanueva (autor de l'extensa obra *Viage literario a las iglesias de España*).

Aquest exemplar català es recull en un llibret que du el títol genèric de *Costums de la batllia de Miravet* i el sotstítol afegit de *Costumbres y usos de la Bailia de Miravet, en 5 libros comprensivos de la parte civil y criminal, y en su propio*

53. Publica el text en les seves dues versions catalana i llatina Josep SERRANO DAURA, *Els Costums de la batllia de Miravet*, apèndix I, p. 122-179.

54. Josep SERRANO DAURA, *Els Costums de la batllia de Miravet*, apèndix II, p. 180-181.

dialecto catalan, manuscrito del siglo xv. Va ser adquirit a un llibreter de Barcelona el 1536 per Fernando (o Hernando) Colón, fill de Cristòfor Colom.

Justament al revers de la coberta del davant s'hi troba escrit aquest fragment: «Don Fernando Colon, hijo de don Cristobal Colon, primer Almirante que descubrio las Indias, dejo este libro para uso e provecho de todos sus proximos; rogado a Dios por el». Aquest exemplar fou dipositat a la biblioteca eclesiàstica sevillana, amb un extensíssim fons bibliogràfic, pel capítol metropolità de l'Església de Sevilla, que així donava compliment a la clàusula 49 del testament del mateix Ferran Colom (segons el que s'hi fa constar).⁵⁵

I a l'últim full del llibre figura aquesta nota: «Este libro ansi encuadernado costo 12 dineros en Barcelona, por junio de 1536, y el ducado vale 88 dineros».

Les pàgines 1, 2 i 3 contenen un índex resumit dels capítols dels costums, sens dubte afegit posteriorment i amb el títol «Aquest es lo principi de les bones costums i doctrina de tota la batllia de Miravet, e comença primerament [...]».

Els Costums s'estructuren en cent trenta-quatre capítols separats i sense numerar, cada un amb una rúbrica pròpia, i repartits en cinc llibres. Però aquesta distribució en llibres no obeeix a cap criteri especial, ja que les matèries es tracten barrejadament al llarg del document. Més aviat sembla que aquesta distribució es féu atenent raons ben diferents, com ara la d'agrupar els capítols establint un cert ordre numèric, més que no pas sistemàtic, i tal vegada fent-ho a semblança del text dels Costums de Lleida.⁵⁶

Cal afegir que Jaume Villanueva en féu una còpia que es troba a la Real Academia de la Historia i que Ferran Valls Taberner va editar-ne una transcripció el 1926.⁵⁷

55. Fernando o Hernando Colón és considerat un dels principals erudits de l'Europa del seu temps. Va aconseguir reunir una biblioteca que superava els quinze mil exemplars i els seus criteris d'ordenació i catalogació són considerats encara avui dia perfectament aplicables. Ell mateix va elaborar uns «Repertorios» a manera de catàlegs de les obres que havia adquirit al llarg del temps en els seus viatges per tot Europa. Sobre ell s'han publicat diverses obres, llibres i nombrosos articles: Cristóbal BERMÚDEZ PLATA, «Algunas consideraciones sobre Don Fernando Colón como bibliófilo», *Boletín de la Real Academia Sevillana de las Buenas Letras* (Sevilla), núm. 64 (1940), p. 32-41; Diosdado GARCÍA ROJO, «Fernando Colón y la Biblioteca Colombina», *Boletín de la Dirección General de Archivos y Bibliotecas* (Madrid), vol. 1, núm. 7 (octubre 1952), p. 1-53; Tomás MARÍN MARTÍNEZ, «Memoria de las obras y libros de Hernando Colón», *del bachiller Juan Pérez*, Madrid, Cátedra de Paleografía y Diplomática de la Universidad de Madrid, 1970. També Arthur L. F. ASKINS et al., *Una biblioteca excepcional, la de Hernando Colón (1488-1539), y la actual edición de su «Catálogo concordado»*, Sevilla, Fundación MAPFRE, 1993. I Tomás MARÍN MARTÍNEZ, José Manuel RUIZ ASENCIO i KLAUS WAGNER, *Catálogo concordado de la biblioteca de Hernando Colón*, vol. 1, Madrid, Fundación MAPFRE, 1993; Tomás MARÍN MARTÍNEZ, José Manuel RUIZ ASENCIO i KLAUS WAGNER, *Catálogo concordado de la biblioteca de Hernando Colón*, Madrid, Fundación MAPFRE, vol. II, 1995.

56. Vegeu la nota 32.

57. Josep SERRANO DAURA, *Els Costums de la batllia de Miravet*, p. 59-61. Serrano publica

5.2. EL TEXT LLATÍ

El document, inicialment en català, va ser traduït al llatí per a poder ser presentat per a la seva aprovació al mestre i al capítol general de l'orde en la seva assemblea general celebrada a Arles (França) el 1320. I ha arribat fins a nosaltres per mitjà d'un trasllat del 1328 que es conserva a l'Arxiu Històric Nacional, a Madrid, i que va ser publicat pel doctor Galo Sánchez.

El text va ser redactat per Martí Guillem Cudo, notari de Lleida, i va ser sancionat per Pere Sanç, cúria i veguer de Lleida, amb l'assistència del jurista Guillem Calbet, segons el decret que s'afegeix al final del document.

Afegim que aquest exemplar du el títol de *Constitutiones Baiulie Mirabeti*.⁵⁸

6. INSTITUCIONS DEL CODI MIRAVETÀ

El codi conté, com dèiem, cent trenta-quatre capítols referents a qüestions que avui qualificaríem de civils, mercantils, penals, processals i d'ordre públic. És un text certament breu que s'ocupa de regular les qüestions que resulten conflictives per als vassalls, allò que, per les seves raons, consideren necessari que es fixi per escrit de mutu acord amb la senyoria perquè no s'alteri.

Els Costums de Miravet, seguint també en això el codi de Lleida, reproduïxen en termes generals les cartes de poblament atorgades als llocs de la batllia, totes amb un contingut similar, i les confirma íntegres (cap. 29).

També confirma la vigència d'altres «bones costums e usances» escrites i no escrites que no es recullen en aquest text, així com els privilegis i qualssevol altres «cartes» que els habitants de la batllia hagin rebut del Temple i del mateix orde de l'Hospital (cap. 27 i 29).

---

el document existent a la Biblioteca Colombina de Sevilla (nota 52). Ferran Valls Taberner, per la seva part, publica la còpia de Villanueva sota el títol «Les Costums de la batllia de Miravet», primer en un article a la *Revista Jurídica de Catalunya*, núm. 32 (1926), p. 52-76, i després revisat en una edició separada titulada *Les Costums de Miravet: Editades amb una nota preliminar*, Barcelona, 1926. D'aquesta publicació, n'hi ha dues edicions facsimilars: una del 1992, a càrrec de José Àngel Ruiz Polanco i amb la supervisió del doctor Manuel J. Peláez Albendea, catedràtic d'Història del Dret de la Universitat de Màlaga; i una altra del 2006 de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Tarragona, amb pròleg de Josep Maria Font i Rius.

58. Galo SÁNCHEZ, *Constitutiones Baiulie Mirabeti*, Madrid, 1915; Josep SERRANO DAURA, *Els Costums de la batllia de Miravet*, p. 61-62. L'edició de Serrano és directament de l'exemplar notarial original, que és a l'AHN, còdex núm. 944-B (nota 52). Hi ha una breu anàlisi comparativa del contingut de les versions catalana i llatina a Josep SERRANO DAURA, *Els Costums de la batllia de Miravet*, p. 62-63.

De fet, hi ha uns capítols que recullen costums que es diu que no s'havien posat per escrit fins aleshores. Per exemple:

— El capítol 42 assenyala que és costum de la batllia que un creditor pugui reclamar un deute indistintament al fiador o al deutor (se n'exclou el benefici romà d'excussió de béns).

— Segons el capítol 68, que hem de posar en relació amb el 122 i altres, és costum que per a les vendes en pública subhasta els béns s'hagin de «correr» (anunciar) en trenta dies si són immobles i tres dies si són mobles o per si movents (ramats).

— El capítol 85 es refereix a l'ajornament dels plets i, a banda d'algunes causes concretes a les quals es refereix en aquest i en altres capítols, declara que també s'ha d'observar allò que es practiqui a cada lloc.

— I el capítol 101, més que no pas reconèixer un costum, insisteix que a la batllia no es practiquen «tornes o iuhi de ferre ni d'aygua» (els anomenats *judicis de Déu*, o ordalies).⁵⁹

59. Font es refereix a les ordalies o «judicis de Déu» com un tipus de prova utilitzat en el procés altmedieval arreu de l'Occident europeu; constituïen una reminiscència d'institucions bàrbares, de suposat origen germànic, però pròpies de cultures primitives i practicades encara a l'edat mitjana en certs litigis, especialment criminals; segons l'autor, hom creia que davant la manca de proves ordinàries o d'un jurament qüestionat, Déu manifestaria de manera extraordinària la seva protecció a favor de la part que tenia raó i no permetria així que l'innocent fos castigat; però al segle XII i sobretot al XIII, van anar desapareixent i van ser prohibits totalment o parcialment pels drets locals per la influència del dret canònic, contrari a les pràctiques considerades supersticioses (Josep M. FONT RIUS, *Els usos i costums de Tàrraga*, Tàrraga, Ajuntament de Tàrraga, 1992, p. 56). Segons PÉREZ-PRENDES, aquelles proves tenien un origen germànic: «El grupo más importante de pruebas está formado por aquellas que poseen naturaleza ordálica, es decir las que consisten en apelaciones diversas a las divinidades, pruebas que se apoyan en el principio de religiosidad y en su forma más arcaica, se sitúan bajo el patrocinio de la diosa Syn que vela para frustrar las acusaciones falsas». I distingeix entre les de foc, aigua freda i aigua calenta, sorteig, lluita o duel i jurament: en les tres primeres el resultat depèn del que ocorre quan l'afectat entri en contacte amb el foc o l'aigua, en la quarta depèn de la sort i en la cinquena, de la fortalesa del guanyador; i l'última consisteix que l'obligat reuneixi un nombre determinat de persones (que oscil·la d'acord amb la gravetat dels fets) perquè posin els déus com a testimonis de la seva convicció sobre la certesa de les afirmacions del litigant (José Manuel PÉREZ-PRENDES MUÑOZ DE ARRACO, *Breviario de derecho germánico*, Madrid, Universidad Complutense, 1993, p. 92-93). Carbasse, per la seva part, s'hi refereix com a proves físiques, unilaterals o bilaterals, amb les quals es demana a la divinitat que de manera tangible mostri la innocència de l'acusat; afirma que les ordalies són pròpies de societats primitives i que es practiquen a falta de testimonis, i si ressurgeixen al segle VIII, com ocorre, és per l'augment del perjuri i per a substituir així el jurament (Jean Marie CARBASSE, *Introduction historique au droit pénal*, París, PUF, 1990, p. 72 i seg.); el mateix autor s'ocupa particularment del duel judicial i la seva vigència al sud de França pràcticament fins al segle XIV (Jean Marie CARBASSE, «Le duel judiciaire dans les coutumes méridionales», *Annales du Midi* (Tolosa), núm. LXXXVII (1975), p. 385 i seg.). D'altra banda, veiem que els Usatges hi fan referència: el número 1

A banda, el text miravetà remet al dret comú romanocanònic expressament en dos casos: per a assenyalar que els menors de vint-i-cinc anys s'han de regir per aquell ordenament en tot allò que els afecti en els àmbits personal i patrimonial (cap. 57) i per a disposar, en relació amb els drets preferents de la dona vídua sobre l'herència del marit (pel dot i l'escreix), respecte de tercers creditors, que s'ha d'observar també allò que estableixi el dret comú (cap. 110).

També observem, com un element ben característic i poc habitual en textos com el nostre (a diferència també del d'Orta del 1296), que els Costums de Miravet s'ocupen amb certa amplitud de qüestions penals. D'una banda, tipifiquen bastants fets punibles que podem qualificar com a lleus, i això per a establir unes normes bàsiques de convivència veïnal (cap. 6-15 i 17); però, de l'altra, detallen les penes que s'han d'imposar al lladre, tant si és «manifest» com si no ho és (cap. 116), i a l'homeier o assassí (amb possibles eximents) (cap. 128). Es refereix als reus per fets d'heretgia i de lesa majestat quan declara que els seus béns han de ser confiscats (cap. 58); i acaba declarant que, en tot allò que no estigui previst, correspondrà al batlle, amb els jurats i els prohoms, judicar i castigar qualsevol altre acte penal o criminal no considerat expressament (cap. 16 i 131).

Igualment cal destacar que el nostre codi reconeix el règim municipal propi a cadascun dels llocs membres de la batllia: els autoritza a elegir els seus jurats, com a màxims representants, i altres oficials com ara els corredors, els vinyòvols, els veladers, els carnisers, etcètera; declara que els veïns han de contribuir al pagament de les càrregues comunitàries segons la seva capacitat econòmica i facultats dels jurats per a imposar i exigir les contribucions veïnals amb tots els mitjans al seu

---

assenyala que abans de l'aparició dels Usatges els jutges solien judicar totes les malifetes «per sacrament, o per batalla, o per aygua freda o calda»; així, l'inculpat jurava davant de Déu que no havia comès el fet i se sotmetia a qualsevol d'aquells judicis (cap. 1, 27, 57 i 112). A Lleida, ja la carta del 1150 prohibeix la batalla, i així es reitera en el capítol 6 dels Costums de Lleida (com ho fa també el cap. 5 dels Costums de Miravet); però s'admeten «tornes» en situacions determinades: el cap. 125 ho deixa a la voluntat dels litigants i disposa que si algú «vult tornare aliquem ad tornas ferri, quia non utimur tornis aque», haurà d'indicar «quanta pecunia vult tornare eum quod licet ei dummodo non excedat summam petitam» (s'exclouen, però, d'aquesta pràctica, els casos en què es reclama una suma inferior a catorze sous, cas en què servirà de prova solament el jurament, i es fa esment de tota causa civil com a criminal); el cap. 126 disposa que «si quis autem cartam escondixerit per iuramentum, non tornatur, nec tornatur testes»; el cap. 127 estableix que si el jutge, d'ofici o per denúncia, «alicui iuramento taxat», haurà de cessar la «torne»; el cap. 128 assenyala que les tornes de ferro «stant» dels rústics i altres «inferiores cives, puta officiales et laboratores, fossores, artifices» i que, en definitiva, tots els ciutadans «tornentur secundum uniuscuiusque valorem» (s'exclouen, però, de les proves, jueus i sarraïns), el cap. 129 exclou la pràctica d'aquells judicis quan es tracta d'acreditar l'existència d'un deute que nega el deutor (tot i que existeix un document que ho provi) i el cap. 164 es refereix al turment que s'ha de practicar contra aquell que és acusat d'un crim i existeixen «indiciis presumptionem» per tal que com a sospitós «ad veritatem ervendam».

abast i amb l'assistència del batlle (representant senyorial) i de la Cort; i, així mateix, la senyoria delega en els representants municipals una certa potestat normativa per a regular tot allò que afecti la convivència veïnal mitjançant ordina-cions, bans i cots (cap. 28, 30, 32-34, 41 i 69) .

Un altre aspecte que s'ha de constatar és la incorporació al text miravetà del privilegi que es coneix com a *judici de prohoms*, àmpliament regulat en diversos capítols i que atorga als representants municipals certes funcions d'intervenció i control judicial en els àmbits civil i criminal (cap. 16, 51, 52, 54, 125, 126, 128, 131 i 134).⁶⁰ I igualment destacable i innovadora és la introducció del privilegi per a fer «taula» per al control de la gestió del batlle i el seu judici pels possibles abusos comesos en l'exercici del seu càrrec cada tres anys (cap. 133).⁶¹

60. L'anomenat *privilegi del judici de prohoms* s'introdueix a la nostra zona a la darrerria del segle XIII amb un contingut i una naturalesa ben diversa, segurament per influència de Tortosa o de Lleida, ciutats en les quals ja es preveu en les seves cartes de poblament, del 1149 i el 1150, respectivament. I les primeres notícies en dominis templers les tenim de la comanda d'Ascó, concretament de l'any 1282, quan es confirma l'anomenat *privilegi del forn*, que atribueix als representants municipals certes atribucions judicials; però el privilegi del judici de prohoms pròpiament dit amb l'amplitud amb què el coneixem després és el que es concedeix a Orta per mitjà d'una concòrdia entre el mestre del Temple i la seva universitat el 1296. El judici de prohoms és una institució típica del nostre dret medieval per la qual la senyoria faculta els representants municipals, els jurats i els prohoms a intervenir en l'administració de justícia (potestat senyorial) en causes civils i criminals. Així, el batlle, com a jutge ordinari, actua en les inquisicions criminals assistit dels jurats i dels prohoms. Però a cada districte i fins i tot a cada lloc el judici de prohoms té un contingut divers. La participació dels jurats i dels prohoms en l'administració de justícia varia en funció de les atribucions que tenen encomanades o les facultats que se'ls reconeixen. Normalment es refereix a la jurisdicció criminal i, excepcionalment, a la jurisdicció civil en diferents graus o nivells, ja sigui amb caràcter d'assistència, d'assessorament en les resolucions judicials que s'han d'adoptar o assumint els mateixos prohoms una segona instància judicial d'apel·lació en l'àmbit civil. La concessió d'aquest privilegi ha d'obeir a evidents reivindicacions dels mateixos vassalls, que amb el privilegi poden exercir un important control de l'administració de justícia, especialment la criminal, tutelant els seus veïns i vetllant perquè els oficials senyorials no abusin de la seva posició. El cas és que el judici de prohoms, segons els Costums de Miravet, afecta tant les causes civils com les criminals, però especialment aquestes darreres, en les quals la seva intervenció és obligatòria, mentre que en les primeres és opcional a criteri del batlle (Josep SERRANO DAURA, «El judici de prohoms a Lleida i la seva expansió vers la Catalunya Nova», a *XVII Congrés Internacional d'Història de la Corona d'Aragó*, Barcelona i Lleida, Universitat de Barcelona i Universitat de Lleida, 2003, p. 901-919).

61. Nou privilegi als vassalls de la batllia consistent en l'establiment d'un procediment de control de la gestió del batlle senyorial; d'aquesta manera, quan finalitza el mandat del batlle, s'obre un període d'inquisició (normalment cada tres anys) durant el qual els veïns de cada lloc poden presentar les seves denúncies per possibles abusos o excessos. Presentades les denúncies i queixes contra el batlle, s'inicia el procediment inquisitiu corresponent, en el qual s'investigarà la certesa o no de la denúncia: si els abusos es confirmen, el batlle serà sancionat segons el que escaigui i haurà d'indemnitzar la persona afectada; però si la denúncia resulta calumniosa, el denunciante serà qui haurà d'indemnitzar el batlle.

En termes generals, veiem que el nou ordenament escrit talment s'ocupa d'altres aspectes que també es tracten en altres ordenaments municipals, com el mateix de Lleida i el d'Orta: el procediment per a la reclamació de deutes; els drets dotals i d'escreix de l'esposa; el reconeixement d'un termini únic de prescripció adquisitiva; els pesos i les mesures, als quals presta una atenció especial, i a la venda de pa i vi; la fixació de la majoria d'edat en vint-i-cinc anys, i la garantia de la seguretat dels vassalls i els seus béns, i el seu dret que se'ls administri justícia i se'ls faci justícia.

El capítol 129 fixa les fonts supletòries de l'ordenament propi en cas de llacunes, amb un ordre determinat d'aquelles a les quals s'ha d'acudir en cas d'insuficiència o mancança de disposicions en el nou codi o en les altres fonts que aquest mateix confirma. Les fonts supletòries són, per aquest ordre: les Constitucions de Catalunya, els Usatges de Barcelona i el dret comú.

Cal destacar que, pel que fa a aquest ordre de prelación de fonts supletòries:

— Aquest és el primer ordenament municipal en què se citen, i en primer lloc, les Constitucions de Catalunya, primera font del dret general del país. Aquest fet evidencia la consolidació de les Corts catalanes com a organisme colegislador des del 1283.

— Després de les Constitucions ja es fixen els Usatges de Barcelona, que fins aleshores sempre havien aparegut com a primera font supletòria del dret municipal, com en el cas dels Costums de Tortosa i els Costums d'Orta, recopilats amb anterioritat als nostres i de territoris immediats al de Miravet.⁶²

Dit tot això i de manera molt succinta, constatem breument quina és la influència total i resumida dels Costums de Lleida i els Usatges de Barcelona en el nou text:

— Vuitanta-tres capítols coincideixen totalment o parcial amb capítols dels Costums de Lleida i divuit coincideixen amb capítols dels Usatges de Barcelona.

— La resta podem considerar-los usos i costums propis.⁶³

Per a dur a terme la inquisició pertinent, el senyor ha de nomenar un «enqueridor», que tramitarà les denúncies i resoldrà en cada cas. I el seu salari, si la denúncia queda acreditada, el pagarà el mateix batlle (el senyor podrà retenir els drets que percep), però si la denúncia és falsa, aleshores aquelles despeses seran a càrrec de la universitat. Hem de dir, però, que la regulació d'aquest procediment és molt escassa, ja que es limita als punts que hem exposat. Quant al desenvolupament i els aspectes no considerats, s'ha d'observar el costum del lloc o allò que a aquest efecte disposin altres ordenaments (Josep SERRANO DAURA, *Els Costums de la batllia de Miravet*, p. 103).

62. Josep SERRANO DAURA, *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova*, vol. I, p. 168-169.

63. Vegeu el detall de les equivalències entre el text de Miravet i els esmentats de Lleida i dels Usatges, a Josep SERRANO DAURA, *Els Costums de la batllia de Miravet*, p. 85-103.

7. CONFIRMACIÓ I VIGÈNCIA DEL CODI DE MIRAVET

Tenim referències expresses sobre la vigència dels Costums del 1319 fins al segle XVIII. En podem citar algunes, de vegades sobre unes institucions concretes i de vegades més genèriques.

Així, al febrer del 1340 ho fan els jurats i consellers de la Universitat de Batea en relació amb el judici de taula al qual està subjecte el batlle cada tres anys (el recull el cap. 133 del codi de la batllia).⁶⁴

Quan l'any 1347, en Corts Generals, el rei Pere III declara que els dominis hospitalers de Miravet i d'Ascó pertanyen a Catalunya fins al riu Algars, es refereix als costums de cada districte tot reconeixent-los, per bé que afirma que són simples i insuficients per a regir aquelles comunitats, per la qual cosa ordena que, a falta d'aquests, s'han d'observar les Constitucions de Catalunya i els Usatges de Barcelona.⁶⁵

El 1440 les universitats de Gandesa, Batea, Algars, Pinyeres, el Pinell de Brai, Mudèfer i la Pobla de Massaluca s'oposen a costejar les obres de reforma del castell i les muralles de Miravet. El motiu és que tal contribució és contrària als costums de la batllia, que indiquen que mai no han col·laborat en aquest tipus d'obres i que tal prestació constitueix un mal ús prohibit pels costums. El «llicenciat en decrets» Alexandre Adet (canonista) resol la qüestió el 7 de juliol d'aquell any de manera favorable a les universitats.⁶⁶

Encara a petició de la universitat de Benissanet, la Reial Audiència de Barcelona declara en una sentència de 21 d'agost de 1573 que els Costums de Miravet són d'aplicació als sarraïns convertits a la fe catòlica (els moriscos o «cristians

64. AHN, Batllia de Miravet, carpeta núm. 611, doc. núm. 120. Es fa referència al privilegi recollit en el cap. 133 dels Costums de la batllia, pel qual els jurats i prohoms de la universitat poden «fer taula» sobre la gestió del batlle.

65. Aquesta constitució es troba publicada a Josep SERRANO DAURA, *El conflicte catalano-aragonès pel territori*, apèndix XLI, p. 150-154. Aquesta constitució, pel que fa a la seva segona part, en la qual s'ordena que s'ha d'observar el dret general del Principat si falta el dret propi, obeeix indubtablement a l'intent reial d'uniformar el sistema jurídic català. Aquesta disposició coincideix amb unes altres dues que dicta el mateix monarca en els anys immediats: a) una el 1344, quan, en confirmar els Costums de Perpinyà, que també regeixen a Cotlliure de Rosselló, el rei ordena que en aquestes ciutats s'han d'observar els Usatges de Barcelona i les Constitucions generals del Principat preferentment al dret comú (malgrat que aquells no ho preveïen així); i b) l'altra el 1380, la qual disposa la vigència i efectivitat preferent a Tortosa de les Constitucions de Catalunya respecte del dret comú, que fins aleshores constituïa la segona font supletòria del dret tortosí (després dels Usatges) (Jaume COTS GORCHS, «Textos de dret rossellonès. L'antic Llibre dels Privilegis de Colliure», *Estudis Universitaris Catalans* (Barcelona), vol. XVI (1931), p. 347; José FOGUET MARSAL, *Código de las costumbres escritas de Tortosa*, Tortosa, 1912, p. 14, n. 2).

66. AHN, Batllia de Miravet, carpeta núm. 614, doc. núm. 176.

nous»). El castellà d'Amposta s'hi oposa adduint que la concessió es refereix als vassalls homes i dones cristians, mentre que els sarraïns convertits, encara que siguin cristians nous, pel seu origen estan exclosos del privilegi. La Reial Audiència entén que els sarraïns convertits, com a cristians que són, encara que «nous», també han de gaudir dels Costums.⁶⁷

Per mitjà d'una altra sentència de 23 de novembre de 1584 es reconeix als jurats del Pinell de Brai la facultat que els atorga el codi del 1319 d'establir imposicions econòmiques o tributàries als veïns i de poder-les executar.⁶⁸

Una altra sentència de 24 d'abril de 1600 condemna el castellà d'Amposta a observar els Costums, concretament en allò que fa referència al privilegi de les universitats de «fer taula» per a la gestió del batlle.⁶⁹

A Batea i a Corbera, en ocasió del Capbreu del 1605, es reconeix que el castellà ostenta la jurisdicció sobre el lloc «conforme lo llibre de Costums, privilegis de dita vila y sentencies reals».⁷⁰

El 25 de novembre de 1613 les universitats de Batea, Gandesa, Corbera, el Pinell de Brai i la Pobla de Massaluca estableixen una concòrdia per a crear una milícia local per a la defensa dels seus veïns i termes davant el creixent i imperant bandolerisme que sofreix la zona. Particularment pel que fa a les actuacions d'aquesta milícia i a la intervenció dels jurats locals en la detenció i el judici dels delinqüents, es declara que s'han de respectar les lleis de la terra i els privilegis de les viles signants, en especial els Costums del 1319.⁷¹

67. Arxiu de la Corona d'Aragó [ACA], registre de Cancelleria núm. 4803, f. 74-79.

68. Es refereix als capítols 33, «De metre en comu equalment», i 34, «Dels jurats com poden destrenyer per peytes e elegir misatges». Un dels arguments que fonamenta la reclamació dels vassalls del Pinell de Brai i que és decisiva per a la Reial Audiència és justament que el 5 de maig de 1582 l'aleshores castellà d'Amposta, en prendre possessió del lloc, va jurar «servare promississe juramento mediante juratis et Universitatis hominum del Pinell privilegia, libertatis, consuetudines scriptas et non scriptas», i entre els costums escrits s'inclouïa el codi de la batllia de Miravet del 1319 (ACA, registre de Cancelleria núm. 5220, f. 106-109).

69. ACA, registre de Cancelleria núm. 5220, f. 163-167.

70. Si bé no s'esmenten expressament, aquests costums són recollits en els capítols següents dels Costums de Miravet: a) 51 i 52, relatius a danys corporals i segons el primer dels quals, per qualsevol «naffra» que no posi en perill la vida de la víctima, l'inculpat no ha de ser tancat a la presó, si bé ha de lliurar la «fiança de dret» corresponent, i si, per contra, s'han causat ferides mortals, el culpable ha de ser pres «o'l don a manlevadors si's vol» fins que el ferit surti de perill, i en cas que la víctima mori, segons el capítol 128, el reu ha de ser jutjat i condemnat a mort, sens perjudici que pugui ser absolt si concorre alguna circumstància eximent; b) 134, referent a danys causats a béns i persones membres de l'orde o als seus servents, cas en el qual l'Hospital es reserva la jurisdicció de manera exclusiva, és a dir, sense la intervenció dels jurats i prohoms de la universitat.

71. Publica el document Josep SERRANO DAURA, «Creació d'una milícia local a la batllia de Miravet (Ribera d'Ebre), el 1613», *Quaderns d'Història Tarraconense* (Tarragona), núm. XI (1992),

D'altra banda, en els actes de presa de possessió de la batllia de Miravet per part del nou castellà, fra Joan Bellví Cavanillas, el 1664, a requeriment dels representants municipals dels diferents llocs membres de la batllia, el representant senyorial jura respectar i observar els privilegis i usos continguts «in Libro de Costums».⁷²

A banda d'aquests fets que afecten la mateixa batllia, una altra prova que acredita la vigència del seu codi de costums i la seva importància malgrat el decurs del temps és el fet que el 2 de maig de 1517 el comanador d'Ascó, fra Martí de la Nuça, concedeix el mateix text de Miravet als pobladors de la Torre de l'Espanyol, però excloent-ne sis capítols que declara que no vol atorgar.⁷³

I això ocorre malgrat que es tracta d'un text extremament simple.

---

p. 33-41. Les viles signants es regeixen pels Costums del 1319, a diferència de Benissanet i Miravet, que es troben en procés de repoblament després de l'expulsió dels moriscos el 1610 (ens hi referirem tot seguit); i la concòrdia declara de manera general que no es vol vulnerar les lleis de la terra i els Costums («los particulars de aquella, com los demes generals del present Principat»). D'aquesta manera la milícia se sotmet a l'autoritat dels jurats i prohoms (cap. 5); es disposa que les proves judicials contra els detinguts s'han de fer davant d'aquests (cap. 16); que han d'intervenir assessorant sobre l'admissió o no d'apel·lacions contra les sentències que es dictin (cap. 20); al mateix temps, es permet a la milícia que pugui entrar «de nit y de dia» en qualsevol casa i hostal (cap. 10); o que pugui actuar pel seu compte al marge dels jurats i prohoms si no pot «fer-los ajuntar» (cap. 5); o inquirir els mateixos batlles si aquests «portaran en sa companyia gent de mala vida y facinorosa» (cap. 10). Tanmateix, no es reconeix cap prerrogativa respecte als béns i les persones de l'Hospital, si bé es recorda expressament la jurisdicció especial que ostenta l'orde segons el cap. 134 dels Costums del 1319 (hem de dir que el cap. 8 de la concòrdia, quan reconeix aquella prerrogativa, es remet al cap. 32 del codi, però en realitat és el 134; suposem que es tracta d'un error de transcripció). D'altra banda, s'ha d'afegir que aquell document és el primer dels que posseïm de la nostra zona que es refereix a «lleys de la terra»: assenyala que per a aquestes «lo carrech y obligatio de tenir lo present Principat en deguda pau y quietud y compliment de justicia, toca y esguarda a Sa Magestat y en particular en dita Ballia y viles [...] al senyor castella de Amposta»; que el rei i el castellà exerceixen la seva jurisdicció d'acord amb les lleis de la terra i que «altrament en alguna manera directa o indirecta, ni fet o causat ni fer ni causar se puga derogatio, lesio ni perjudici als Costums y privilegis de dites viles y Ballia, així los particulars de aquella, com los demes generals del present Principat», i quan es refereix a les penes que s'han d'imposar als delinqüents, el capítol 8 disposa que s'ha de fer conforme «drets de la terra y altres segons la calitat de sos delictes».

72. AHN, Batllia de Miravet, caixa núm. 8258/2, doc. núm. 3.

73. Publica aquests costums Josep SERRANO DAURA, *La Torre de l'Espanyol (Ribera d'Ebre): Història, règim senyorial i aspectes del seu antic dret local, en particular les Costums del 1517*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1988, p. 171-200.

8. LES NOVES CARTES DE POBLAMENT DE BENISSANET (1611) I MIRAVET (1623)

I encara dins la mateixa batllia tenim els casos particulars de Benissanet i Miravet, que, arran de la Reial ordre de 17 d'abril de 1610, pateixen l'expulsió dels moriscos o cristians nous i queden pràcticament despoblats.

Davant d'aquesta situació, el capítol general de l'orde de l'Hospital de Sant Joan, en la sessió del 28 d'abril de 1611, acorda efectuar-hi una repoblació, i així s'inicia el procés que du a la concessió de noves cartes de poblament als dos llocs.⁷⁴

El 30 d'octubre de 1611 s'atorga la carta de Benissanet i el 15 de gener de 1623, la de Miravet.⁷⁵

L'objecte prioritari del repoblament és assegurar les rendes i la conservació dels béns de l'orde. Però també es vol establir un nou règim jurídic que es defineix com a consuetudinari: es fa renunciar expressament els pobladors dels dos llocs a l'antic llibre de costums de la batllia, mentre que les noves cartes estableixen uns nous ordenaments jurídics per a regir cada comunitat essencialment en l'àmbit municipal, a més d'altres aspectes d'índole penal, processal i civil.

Malgrat això anterior, el cos normatiu d'aquestes dues cartes segueix l'estructura d'un codi de costums com el del 1319 i, de fet, hi trobem equivalències.⁷⁶

En principi, formalment, el codi de costums de Miravet i les mateixes cartes del segle XVII van seguir vigents íntegres fins a la Nova Planta del 1716, decretada per Felip V en acabar la Guerra de Successió. Després el seu ordenament públic quedà derogat, mentre que el privat anà perdent tota eficàcia pròpiament pel seu desús.

74. Josep SERRANO DAURA, *Els Costums de la batllia de Miravet*, p. 111.

75. Publica aquestes cartes Pascual ORTEGA PÉREZ, *Els hospitalers a la Ribera d'Ebre: Benissanet*, s. XVI-XVII, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1990, p. 67-85, on hi ha la de Benissanet, i Pascual ORTEGA PÉREZ, *La orden de San Juan de Jerusalem y Miravet (primera mitad del s. XVII)*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1988, p. 177-207, on figura la de Miravet.

76. Vegeu les equivalències entre els Costums del 1319 i les dues cartes a Josep SERRANO DAURA, *Els Costums de la batllia de Miravet*, p. 116. En conclusió, es poden establir fins a seixanta-quatre equivalències o capítols coincidents en la institució que es regula o fins i tot en el seu contingut positiu.